

Menighetsutvikling i misjonsperspektiv – også i Tyskland?

Noen trekk ved den kirkelige og teologiske utvikling i de tyske folkekirker

AV OVE CONRAD HANSSEN

ove.conrad.hanssen@mhs.no

Innledning

For de fleste som begynte å studere teologi i Norge på 1960- og 1970-tallet, var det selvsagt og naturlig at en fikk seg forelagt flere pensumbøker på tysk. Således fikk mange en viss kontakt med aktuell tysk teologi og, i noe utstrekning, også med tysk kirkeliv. Ettersom tysk-kunnskapene de siste årtier har vært i klar tilbakegang, leses det lite tysk litteratur, og kontakten med tysk kirke- og menighetsliv er også blitt minimal for brede kretser i kirken i Norge.

På den annen side har etableringen av *Porvoo-avtalen* med den anglikanske kirke i England (CofE) og den spennende og kreative utvikling innen menighetstenkingen i denne kirken (jf Hanssen 2004 og 2008) ført til at mange norske prester og menigheter har vendt oppmerksomheten vestover. I en viss forstand kan en således si at «vinden fra vest» igjen er begynt å blåse inn over de norske kyster.

Allikevel er det viktig at også kontakten med de tyske folkekirker holdes oppe og fornyes – både fordi vi deler en felles arv fra reformasjonen, fra tysk/kontinental kulturell tradisjon mer generelt, og fordi det i dag også skjer mye interessant nytenking i tysk praktisk teologi og i konkret menighetsarbeid.¹ Kanskje kan denne artikkelen være med å motivere noen til «å blåse støvet av sine tyskkunnskaper» og å

bevisstgjøre forelesere ved våre praktisk teologiske institusjoner på at det finnes spennende tysk litteratur som bør inn på pensumslistene. Vi ønsker således å henlede oppmerksomheten mot noe av denne nyere utvikling innen praktisk teologi, og særlig vil vi presentere noe av den faglige debatten innen feltet menighetsutvikling og menighetsfornyelse². Særlig interessant for meg er det å undersøke det konkrete arbeidet med en misjonsorientert menighetsutvikling i Tyskland.

De evangeliske folkekirkene i Tyskland i dag

Det vi vanligvis kaller Den evangeliske kirke i Tyskland, er ikke noen ensartet eller enhetlig kirke. Den består av 23 selvstendige såkalte «Landeskirchen»; kanskje kan vi på norsk kalle disse for «landsdelsskirker» (LK). Noen av disse er lutherske, noen er reformerte, og noen er «unerte»; det vil si: De representerer en viss kombinasjon, noen vil si et kompromiss, mellom luthersk og reformert tradisjon. Det ligger en komplisert historisk prosess fra reformasjonstiden av bak det «lappeteppet» av LK, som foreligger i dag. Vi antyder bare kort at dette delvis har sin bakgrunn i prinsippet om at dette delvis har sin bakgrunn i prinsippet om at det var den lokale fyrste som bestemte sin befolknings konfesjonelle tilhørighet. Det konfesjonelle bildet i dag er derfor resultatet av en

politisk styrt prosess hvor kirkelig enhet i en LK ofte er påtvunget fra myndighetenes side. Alle de forskjellige LK har dermed sin egen kirkerettslige lovgivning og ulike ordninger på en rekke områder. De representerer også et ulikt bekjennelsesmessig grunnlag. Allikevel har de fullt kirkefelleskap med anerkjennelse av hverandres dåp, nattverd og presteordinasjon. Fra 1945 av er de sammensluttet i «Evangelische Kirche Deutschlands» (EKD) med et felles sekretariat, bispemøte og kirkemøte.

Ved siden av EKD foreligger det naturligvis andre kirkelige samfunn i Tyskland. Bortsett fra den katolske kirke nevnes disse bare i svært begrenset utstrekning i denne artikkelen.

Utviklingen i ulike deler av Tyskland har vært svært forskjellig når det gjelder det åndelige og indrekirkelige liv, og har ført til at det i dag er store forskjeller mellom de ulike LK. Dette gjelder nominelt medlemskap, oppslutning om gudstjenesteliv og kirkelige handlinger, og engasjement for misjon og evangelisering, lokalt og globalt. Det er kirkene i de sydlige delstatene (Bundesländer) som har hatt de sterkeste indrekirkelige vekkesels- og fornyelsesbevegelser. Disse utmerker seg i dag også med det sterkeste nominelle medlemskap og det mest engasjerte menighetsliv. Mange av de ulike organisasjoner for indre- og ytre misjon, og for barne- og ungdomsarbeid, har sluttet seg sammen i det såkalte «Gnadauer Verband». Også i denne sammenhengen finnes det ansatser til nye menighetsdannelser.³

EKD har en utmerket web side for den som er interessert i en statistisk oversikt og aktuelle opplysninger om situasjonen for kirkene i Tyskland, www.ekd.de. Naturligvis sier ikke statistikker alt, men er viktige om en skal danne seg et bilde av tendensene i utviklingen, jf følgende tekst på forsiden av den årlige brosjyre «Evangelische Kirche im Deutschland. Zahlen und Fakten zum kirchlichen Leben (2008)»:

Statistik hilft uns wahrzunehmen, was wir sonst gern übersehen

(Statistikk hjelper oss å ta på alvor det vi ellers ofte overser).

Det er således ikke til å overse at medlems-tallene for kirkene i Tyskland stadig krymper. Av en samlet befolkning på noe over 82 millio-

ner tilhører nå, ifølge denne brosjyren, 52,5 et kristent kirkesamfunn, noe som tilsvarer 63,7 % av befolkningen. Dette er en tilbakegang på 2 % bare siden den statistikken som ble offentliggjort i 2004. Kirkene tilsluttet EKD omfatter om lag 25 millioner medlemmer, den katolske kirke 25,5. Begge har altså en formell tilslutning på ca 31 %. I tillegg har de ortodokse kirkesamfunn 1,3 millioner medlemmer og ulike evangeliske frikirker og andre samfunn om lag 360 000.

Men en stor, og voksende, del av befolkningen er i dag uten konfesjonell tilknytning. Særlig gjelder dette i de nordlige deler av det tidligere DDR, og da spesielt Mecklenburg og Pommern. I den evangeliske kirke i Pommern er medlemstallet nå i ferd med å krype under 100 000 av en befolkning på noe over 500 000. Altså et medlemstall på under 20 %. Tilsvarende prosenttall finner vi for Mecklenburg.

For den katolske kirkes del, jf www.katholische-kirche.de, innebar samlingen av de to tyske stater i 1991 en stor utfordring. Av de noe under 17 millioner nye innbyggere i den nye Forbundsrepublikken tilhørte kun 1,3 den katolske kirke. Fra å representere 42,2 % av befolkningen det gamle Vest-Tyskland ble dette nå redusert til 35,1 i 1991 i det samlede Tyskland. Fram til 2007 er medlemstallet sunket med 4 %.

Når det gjelder gudstjenestebesøk, regner en med at det på en vanlig søndag befinner seg om lag 940 000 deltakere på gudstjenester innen EKD. Også her er det en nedgang, på noe over 70 000, altså noe over 7 %, sammenliknet med opplysninger for 2004.

En særlig utfordring representerer storbyen Berlin, og da særlig de deler som tilhørte Øst-Berlin. Rundt hovedkvarteret for «Berliner Stadt Mission» (BSM), i et sentralt strøk, tilhører 4000 av en befolkning på 45 000 den evangeliske kirken. Av disse slutter om lag 40 personer regelmessig opp om søndagsgudstjenesten i soknekirken.

Også den katolske kirke har en klar nedgang i gudstjenestedeltakelse. I 1990 registrerte en at 18,7 % av medlemmene gikk regelmessig til gudstjeneste. I 2007 er dette sunket til 11,1 %.

Denne klare tilbakegang for kirkene i Tyskland, og særlig sterk i det tidligere DDR, sammen med en økende sekularisering og fremmedgjøring i forholdet institusjonalisert religion i hele Forbundsrepublikken synes å ha blitt en vekker for EKD som helhet og har medvirket til den mentalitetsforandring som nå synes å være på gang i store deler av kirkelivet i Tyskland. Etter min mening kan en i de nordiske folkekirkene lære mye av den skjerpede bevissthet omkring kirkens reduserte og reelle innflytelse i samfunnet.

Ansatsen til en misjonsorientert menighetsutvikling

Under et studieopphold ved Universitetet i Tübingen våren 1980 oppdaget undertegnede at dette året var utropt til «Et misjonens år» for de evangeliske kirker i Tyskland. Dette gav seg utslag i at det ble holdt forelesninger om misjon og evangelisering både innen misjonsteologi og bibelfag. Her ble jeg også kjent med boken *Oversiktlig menighet. Et personlig ord til kirkefolk om misjonsrettet menighetsoppbygging* (1979) av Fritz Schwarz. Denne boken var på denne tiden nokså enestående i tysk sammenheng. Schwarz var superintendent innen den Westfalske LK, med særlig ansvar for Herne-området. Han utviklet her, sammen med en rekke medarbeidere, et program som tok sikte på å lære opp leke medarbeidere på mange områder, ikke minst med henblikk på husbesøk og samling av lekfolk i cellegrupper. Et omfattende arbeid blant ungdom, med gudstjenesteutvikling og tilrettelegging av ulike «misjonsrettede» tiltak, ble her også søkt satt ut i livet. Sammen med sin sønn Christian Schwarz utga han i 1984 boken *Theologie des Gemeindeaufbaus. Ein Versuch* som senere er blitt karakterisert som den første tyskspråklige bok til dette tema (Herbst: 1987/88, 289). Nyere oversikter over arbeidet med misjonsorientert menighetsutvikling i Tyskland framhever således Fritz Schwarz' program som en viktig pionerinnsats. Riktignok møtte det, etter hvert, mye motstand, ikke minst fra deler av den akademiske, praktiske teologi. Og selv om 1980 var utropt til et «misjonens år», sto selve misjonsbegrepet på denne tiden ikke særlig

høyt i kurs i mange kirkelige og teologiske kretser i Tyskland. Størst utbredelse fikk dette programmet i Herne-området der flere menigheter opplevde betydelig vekst.

Utviklingen i de lutherske folkekirkene

Ved siden av den større sammenslutning av de evangeliske kirker i EKD, finnes også et spesielt samarbeid fra 1948 mellom 8 lutherske LK med til sammen rundt 11 millioner medlemmer i Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands (VELKD), jf www.velkd.de. Også her ble det på begynnelsen av 1980-årene tatt et interessant initiativ utformet i dokumentet «Til utviklingen av kirkelig medlemskap – aspekter ved en misjonsrettet dobbeltstrategi» (1983), (VELKD-Texte Nr. 21). Med den såkalte misjonsrettede dobbeltstrategi siktet en her på å åpne opp kirken mer utad overfor kirkeuvante, samtidig som en ville fremme en åndelig konsentrasjon, eller fordypning, (Verdichtung), innad i kirken. Det virker allikevel ikke som om de lutherske kirker lyktes særlig godt med å nå videre ut i folket på 1980-tallet.

25 år etter «Oversiktlig menighet». Hva nå?

Hva har så ellers skjedd i Tyskland i tiden etter Schwarz? En interessant oversikt over dette finnes i Johannes Zimmermanns artikkel, «Hva ble det utav den 'misjonsrettede menighetsoppbyggingen'? Foreløpig status 25 år etter 'Oversiktlig menighet'», (2003/2008). Fordi dette prosjektet representerte en god kombinasjon av en akademisk orientert teologisk refleksjon og et helt praktisk utformet program, utfordret det også den praktiske teologi i den akademiske setting.

En positiv mottakelse møtte utfordringen fra Herne særlig fra det praktisk teologiske miljø ved fakultetet i Erlangen under ledelse av professor Manfred Seitz, jf særlig hans bok fra 1985. I et lengre perspektiv ble også avhandlingen *Missionarischer Gemeindeaufbau in der Volkskirche* (1987/88) av hans elev Michael Herbst av stor betydning for utviklingen på dette feltet i Tyskland.

Hva slags problemstillinger var det så som ellers særlig kom på dagsordenen i 1980- og

1990-tallets diskusjon om en *misjonsrettet menighetsutvikling*?⁴ Vi forenkler her Zimmermanns (2003/2008) oversikt til noen hovedpunkter:

- I motsetning til en misjonsorientert tenking framheves av mange et konsiliært konsept også for en lokal menighet. Det vil si at det i menighetene må kunne eksistere ulike trosoppfatninger side om side og så å si utfylle hverandre som ulike eksempler på en søken etter sannheten. Slik kunne en begrunne og rettferdiggjøre den teologiske pluralisme som var tilstede i mange lokale menigheter. I og med studien *Christsein gestalten* fra 1986 ble dette nærmest formulert som offisiell ideologi innen EKD (Skjevesland: 1993, 233).
- Ulike andre aspekter ved ekklesiologien kom også i brennpunktet. En mente å finne i den misjonsorienterte menighetsoppbygging et mer sosiologisk menighetskonsept som kom i strid med en teologisk forståelse av *communio sanctorum*. Hos far og sønn Schwarz forekom også en kontrastering av *Ekklesia* og *Institusjon* som av mange ble opplevd for radikal, og som kunne oppfattes som en spiritualiserende kirkeforståelse (Herbst: 1987/1988, 302-304).
- Anvendelsen av begrepet misjon om et menighetsarbeid innenfor rammen av folkekirkene måtte naturlig nok også vekke debatt. Spørsmålet om et formelt kirke-medlemskap på bakgrunn av dåp som barn uten videre kvalifiserer for det å betegnes som en kristen, kom i fokus. To farer ble her påvist. Fra en side sett kommer en fare for å operere med to klasser av døpte, noe som kan synes teologisk tvilsomt. Men på den annen side, og dette var et hovedpoeng hos Schwarz, må en også søke å forsikre seg om at alle døpte virkelig har forstått og grepet evangeliet og således fått del i det evige liv.
- En nær beslektet problemstilling dreier seg om forholdet mellom tro og menighetsdelaktighet. Et utgangspunkt for en misjonsorientert menighetsoppbygging er

overbevisningen om at kristen tro og fellesskap med andre kristne hører nær sammen. Og der hvor mennesker ikke har del i et menighetsfellesskap, må det arbeides for å kalle dem inn i et slikt. For noen dreier det seg her imidlertid igjen om en utilbørlig sosiologisering av menighetsteningen.

Selv om det misjonsorienterte perspektiv ikke var sentralt hos alle som skrev om menighetsoppbygging på 1980-tallet, kan det allikevel sies at menighetsoppbygging var et hovedtema i dette tiårets praktisk teologiske fokus.

Utviklingen på grasrotplan i EKD-kirkene?

Men ved siden av den praktisk teologiske debatt i akademisk sammenheng skjedde det på 1980-tallet mye på grasrotplan i menighetene i Tyskland. En rekke av kirkevekstimpulsene fra USA ble nå tatt opp og inspirerte mange. Et bilde av dette får en særlig gjennom tidsskriftet *Gemeindegrowth. Zeitschrift für Pfarrer und engagierte Gemeindeglieder* (GW). Dette ble utgitt av en sammenslutning av flere grupperinger, AGGA (Arbeidsfellesskap for menighetsoppbygging) som var opptatt av menighetsoppbygging og åndelig fornyelse. Fra og med 1995 skiftet dette navn til *Praxis. Das Magazin für Gemeindeentwicklung*.

Her finner en på midten av 1980 tallet interessante diskusjoner omkring *Åndelig fornyelse og strategisk menighetsplanlegging* (21, 1985, hefte 2), *Menighetsoppbyggingens betydning for folkekirkens framtid* (22, 1985, hefte 3), *Forholdet mellom menighetsoppbygging og sosialt engasjement* (26, 1986, hefte 3) og spørsmålet om *Motivering og mobilisering av frivillige medarbeidere i menigheten* (29, 1987, hefte 2) for å nevne noen eksempler. På slutten av 80- og begynnelsen på 90-tallet kom spørsmålet om planting av nye menigheter, både i og utenfor folkekirkene, på dagsorden, jf temaheftet *Menighetsgrunnlegging i folkekirken* (GW 51, 1992, hefte 4). Debatten om dette ble så heftig at den førte til en splittelse innen AGGA (Herbst: 2006, 43).

For en utenforstående betrakter av utviklingen både i Tyskland og i Storbritannia slår det en at mange av de samme spørsmålene til

menighetsvekst og menighetsfornyelse sto på dagsordenen på grasrotplan i kirkene der på 1980- og 1990-tallet. Når disse spørsmålene fikk et markert større gjennomslag i kirkene i Storbritannia allerede tidlig på 1990-tallet kan dette blant annet synes å henge sammen med følgende forhold:

For det første var, særlig innen CofE, en rekke biskoper og andre betydelige kirkeledere direkte engasjert i arbeidet med menighetsfornyelse. Dette gikk hånd i hånd med en klar vilje til nytenking. For det andre var den praktiske teologi ved de engelske teologiske colleges mer orientert i retning av konkret og praktisk menighetsliv og sto i en stadig dialog med dette. Og for det tredje var det økonomiske presset på kirkene i Storbritannia atskillig sterkere enn på de tyske (og skandinaviske) folkekirkene.

Situasjonen på 1990 tallet

Utviklingen innen den Praktiske teologi i tysk akademisk sammenheng utover på 1990-tallet preges av svært mange bokutgivelser og tidskriftartikler⁵. Det må således innrømmes at det ikke er enkelt å orientere seg i den tyske praktisk-teologiske debatt på denne tiden, ettersom det finnes en rekke forskjellige miljøer med ulike vektlegginger. Liturgikken synes nå å bli et sentralt tema, sammen med en viss konsentrasjon om samfunnsvitenskapenes betydning for forståelsen av kirkens situasjon. Ettersom kirkene innen EKD nå kom inn i en viss finansiell krise, blant annet som følge av tap av mange medlemmer, ble også foretningmessige prinsipper for lederskap og organisasjonsutvikling viktige for tenkingen rundt den kirkelige situasjonen. Det er en interessant observasjon at en tenking som vektlegger visjoner, mål og strategier i seg selv, førte til et visst oppgjør med en konsiliær pluralismetankegang (Zimmermann: 2006, 91). Dette henger sammen med at sekulariseringen og pluralismen i samfunnet også førte til at det ikke lenger var så selvsagt at folk beholdt sitt kirke-medlemskap. Samtidig oppsto et klart behov for en bevisst og mer tydelig profilering av kirkens egenart i samfunnet. Den konsiliære tenking fra 1980-tallet passet dårlig inn i dette.

En fornyelse av misjonsdimensjonen i tysk teologi og kirkeliv

Omkring selve millenniumskiftet skjer flere betydelige ting som igjen setter misjonsdimensjonen høyt på dagsordenen i tysk teologi og kirkeliv. Særlig interessant for mange norske lesere er kanskje foredraget til den kjente systematiske teologen fra Tübingen, Eberhard Jüngel, på EKD-synoden (kirkemøtet) i Leipzig 1999.

Jüngel (1999) formulerer nå en sterk utfordring til kirkene i Tyskland om igjen å gjøre misjon og evangelisering til en helt naturlig del av sitt hverdagsliv. Kirken sammenliknes med en organisme som har en regelmessig hjerterytme, og misjon og evangelisering må være en helt naturlig del av denne hjerterytmen. Uten evangelisering får kirken alvorlige hjerteproblemer, sier han; bare når den stadig ånder inn av Guds nåde og Guds Ånd og ånder ut i vitnesbyrd for verden, er den en sunn kirke. Derfor kan ikke misjon og evangelisering bare være en sak for spesielt engasjerte grupper, men må gjelde hele kirken: «Når misjon og evangelisering ikke er eller igjen blir hele kirkens sak, så er det noe i veien kirkens hjerteslag.» (Avsnitt I)

Hva mener så Jüngel når han taler om misjon og evangelisering? Han avgrenser seg overfor en misforstått misjonspraksis som grenser til indoktrinering, men fastholder at visse misbruk ikke må hindre en rett bruk (Avsnitt II).

Når det gjelder terminologien, drøfter han den ofte brukte skjelning mellom misjon som forkynnelse utenfor kristenhetens kjerneområder og evangelisering som det å nå «den ikke-kristne kristenhet» eller vekke opp «den sovende kirke» (Avsnitt III). Jüngel foretrekker her at en går tilbake til den opprinnelige bibelske terminologi hvor misjon er en sendelse (missio) med forkynnelse av evangeliet (evangelisering). Overalt hvor kirken framtrer, må det således skje evangelisering.

Til en innholdsmessig formulering av kirkens misjonsoppdrag knytter han særlig an til det bibelske billedspråk om lys/mørke. Misjon er en sendelse med forkynnelsen av evangeliet om at det sanne lys, livets lys, Kristus, nå lyser for alle mennesker i denne verdens mørke (Joh 1,9; 8,12) (Avsnitt III).

Denne forkynnelsen av evangeliet sikter så på å åpne øynene til de mennesker som ennå ikke ser at Kristus er dette lyset som gir liv og håp: «Å evangelisere betyr altså å gjøre mennesker som ikke ser om til slike som ser.» (Avsnitt V)

Kirkemøtet i Leipzig sluttet seg til hovedintensjonen i Jüngels foredrag, og vedtok en «Kunngjøring». Vi nevner noen hovedpunkter i denne:

Det knyttes an til nyere misjonstenking som legger vekten på at kirken er en del av Guds egen misjon, «Misjon skjer ikke for kirkens skyld, men fordi kirken er tatt inn i Guds misjon.» (Avsnitt II.1) Videre legges det vekt på den forpliktelse en kirke som døper små barn, har til å føre disse fram til personlig tro. Dette understrekes med et sitat fra Martin Luther, «Wenn der Glaube nicht zur Taufe kommt, ist die Taufe nichts nütze.» (Dersom dåpen ikke leder til tro, er den til ingen nytte.) Det organiske ved kirken som Kristi legeme framheves også. Et legeme er bestemt til å vokse, og en kirke som oppgir en slik målsetting, står i fare for å miste sin substans.

Inn i den aktuelle situasjonen der mange mennesker har fjernet seg fra, eller som i Øst aldri har vært en del av, kirken, kan denne nå ikke sitte passiv og vente på at disse av seg selv skal komme og spørre etter Gud: «Vi må gå ut til dem og forkynne det kristne budskapet inn i de sammenhenger hvor de lever, de som er blitt fremmedgjort eller har kommet langt bort fra troen.» (Avsnitt III. 2)

Avslutningsvis sies det i denne kunngjøringen (Avsnitt IV. 6) at overalt i kirken må det nå ved overgangen til det tredje årtusen erkjennes på nytt hvor tvingende misjonsoppdraget er, slik at dette kan settes helt i forgrunnen.

Omtrent samtidig med dette skjer det en liknende utvikling i økumenisk sammenheng i Tyskland. En studieprosess om misjonsutfordringen i Tyskland ble satt i gang av *Arbeitsfelleskapet for kristne kirker* (ACK). Denne konkluderer med at misjon og evangelisering nå er tvingende nødvendig også i Tyskland. Liknende utsagn kommer i denne tiden også fra katolske biskoper (jf Herbst: 2003/2008, 37f).

Denne forholdsvis massive kirkelige fron-

ting av at misjon hører med til kirkens vesen, måtte naturligvis også utfordre den praktiske teologi ved universitetene. Det skjer således i de følgende år en debatt i faglige fora om forståelsen av misjon⁶, som særlig dreier seg om å nansere misjonsbegrepet i forhold til ulike former for dialog, interreligiøs samtale og diakoni. Her repeteres mye som lenge har vært drøftet i internasjonal misjonsteologi.

Men for de fleste kirkelige og teologiske kretser var misjonsbegrepet nå satt på dagsorden som en viktige og påtrengende oppgave for de kristne kirker i Tyskland.

Misjonsperspektivet som konkret utfordring for kirken

I den nevnte «Kunngjøring» etter kirkemøtet i 1999 ble det utfordret til «misjonsrettet handling». Og det inviteres til et samarbeid mellom ulike misjonsorganisasjoner og offisielle kirkelige organer for mer bevisst å sette en slik handling ut i livet. Ikke minst rettes utfordringen om en misjonsrettet utdanning til kirkelige utdanningsinstitusjoner, og da særlig til de teologiske fakulteter som både utdanner og etterutdanner prester (Avsnitt IV. 2).

Utfordringen til misjon utdypes og konkretiseres så enda mer i et større dokument fra 2001, der «Kunngjøringen» fra 1999 tas inn som et vedlegg utformet av en sentralt nedsatt kommisjon. Dette får tittelen «Das Evangelium unter die Leute bringen. Zum missionarischen Dienst der Kirche in unserem Land» (Å bringe evangeliet ut til folket. Om kirkens misjone- rende tjeneste i vårt land) (EKD-Text 68, 2001).

I hovedavsnitt IV «Menighetsoppbygging, evangelisering og dåp» framheves igjen den nære sammenheng mellom dåp og tro, og utfordringen til å bringe alle døpte inn i menighetens tjenestefelleskap, IV.2. Videre gis evangeliseringen en viktig ekklesiologisk forankring, både fordi den forutsetter en mobilisering av det allmenne prestedømme, og fordi den må skje ut fra menighetens fellesskap. Evangelisering og menighetsoppbygging hører derfor nøye sammen med opplæring av frivillige medarbeidere, IV.7.

Hovedavsnitt V tar for seg ulike aktuelle former for evangelisering. Her framheves både

det vitnesbyrd som alle kristne er kalt til å leve ut i sin hverdag, og alle de muligheter som lokalmenighetene har for å igangsette ulike evangeliserende tiltak, V. 1 og 2. Det siste hovedavsnittet, VI, gir «15 anbefalinger for det videre arbeid». Vi nevner her pkt 9 og 10 som særlig dreier seg om utdanning og videreutdanning av prester og om å sikre en nødvendig teologisk kompetanse i det videre arbeidet med et misjonsrettet perspektiv. En erkjenner her at den akademiske forskningen og undervisningen i Tyskland er lite utviklet på dette område, samtidig som en ser behovet for at kirkens evangeliseringsoppdrag følges opp av en vitenskapelig teologisk refleksjon. På denne bakgrunn lanseres så tanken om et «Institut für Evangelisation» i tilknytning til et teologisk fakultet og støttet av flere Landsdelskirker (LK).

Fra idé til handling

Det imponerende med situasjonen innen EKD på dette området er at veien var kort fra idé til handling. Allerede i februar 2001 ble det avholdt «en høring» i Hanstedt. Her griper en tilbake, ikke bare til kirkemøtet i Leipzig 1999, men også til andre kirkelige konferanser rundt årtusenskiftet, som viser at tiden nå i høy grad er moden for å sette kirkens misjonsoppdrag i fokus. Sluttdokumentet fra denne høringen (jf Abromeit 2002) handler særlig om presteutdannelsen i Tyskland og hvordan denne bør forbedres; men tar også helt konkret opp forslaget om å opprette «et universitetsinstitutt for menighetsutvikling og evangelisering». Her gis også konkrete forslag til hvordan dette kan finansieres.

Denne ballen tas nå raskt opp av den praktisk teologiske avdeling ved det teologiske fakultet i Greifswald ved professorene Jörg Ohlemacher og Michael Herbst i et nært samarbeid med biskopen i Pommern, Hans-Jürgen Abromeit. En arbeidsgruppe med viktige kirkeledere fra andre deler av Tyskland setter nå i gang en prosess som sikter på å etablere et slikt institutt som en del av den praktisk-teologiske disiplin ved det teologiske fakultet og innenfor rammen av Ernst-Moritz-Arndt-universitetet i Greifswald.⁷

Instituttet i Greifswald

Selv om tiden nå syntes å være moden for opprettelsen av et institutt som skulle sette den praktiske misjonsutfordring på dagsordenen i en akademisk, teologisk, sammenheng, var det slett ikke sikkert at Greifswald var et naturlig sted for dette. For det første er Greifswald med sin beliggenhet ved Østersjøen geografisk sett svært perifert plassert i forhold til ulike teologiske og kirkelige tyngdepunkt i Forbundsrepublikken. For det andre er Pommern som en del av det tidligere DDR et av de områdene av Tyskland hvor den kristne kirke står svakest, og hvor de sosiale levekår er vanskeligst. Og for det tredje syntes framtiden for det teologiske fakultetet i Greifswald ikke sikker.

Men disse forhold kunne også tale til fordel for å legge et slikt institutt dit. Nettopp fordi den kristne kirke her er svak, og fordi den også etter DDR-tiden framdeles er i tilbakegang, ville den praktiske utfordring med å utvikle misjonsstrategier for lokalmenighetene her være særlig påtrengende. På en måte vil dette område kunne være et «test case» for kirkens framtid i Tyskland. Vil det være mulig at utviklingen for kirken her kan snus, slik at en kan oppleve en «Wachsen gegen den Trend» (vekst mot trenden)? Vil menighetene her kunne bli håpsbærere for mennesker som lenge har levd under vanskelige sosiale forhold? Eller: «Vil den kristne tro på ny kunne virke som en forvandlende kraft inn i enkeltmenneskers personlige og sosiale liv?» (Herbst: 2003/2008a, 32) Slike spørsmål ble stilt under diskusjonene om opprettelsen av instituttet i Greifswald.

For en utenforstående iakttaker melder også spørsmålet seg: Vil utviklingen i de nordlige deler av det tidligere DDR være et slags «test case» for kirkens framtid i hele Vest-Europa. Her er et av de områder av det tidligere kristne Europa hvor sekulariseringen og avkristningen er kommet lengst, og hvor en har sett hvor sårbar kirken blir når den reduseres til å være en kasualiekirke. Har det kristne evangelium, slik det forvaltes av de tradisjonelle protestantiske kirker i Europa, framdeles kraft i seg til å skape misjonerende og voksende menigheter i en situasjon hvor den kristne kirke er blitt en minoritet? Og hvordan vil slike menigheter

måtte se ut? Tiden vil vise hva svaret vil bli for kirkene i Mecklenburg og Pommern. Men allerede nå kan det konstateres at Instituttet har medvirket til en vitalisering av det teologiske fakultet i Greifswald. I 2009 er 500 studenter formelt innskrevet som studenter der. Mange av disse kommer fra de mer livskraftige LK i Württemberg, Baden og Bayern og tiltrekkes av den misjonsrettede profil ved den praktisk-teologiske undervisningen der.

Fra og med 2004 er instituttet i full sving med den formelle betegnelse *Institut zur Erforschung von Evangelisation und Gemeindeentwicklung*, jf www.ieeg.de.vu. Det har fem vitenskapelige ansatte med professor Michael Herbst som leder og et sekretariat med to deltidsansatte. Universitetet i Greifswald svarer for lokaliteter, og de ansatte er lønnet via ulike kirkelige kanaler. Det nåværende bemanning synes å være sikret økonomisk ut 2010. Et råd, bredt sammensatt av representative personer fra ulike kirkelige og akademiske sammenhenger i Tyskland, representerer et viktig nettverk for instituttet.

Ut fra den rolle misjonsbegrepet har spilt i diskusjonen innen de tyske kirker siden kirke-møtet i 1999, kunne en ha ventet å finne dette i tittelen for instituttet. I forhandlingene med universitetet i Greifswald viste det seg imidlertid at *evangelisation* er et mindre belastet begrep i sekulære sammenhenger enn misjon, og således lettere å akseptere i tittelen på et universitetsinstitutt.

Instituttets virkeområder

Det har ligget som premisser i de kirkelige dokumenter vi har henvist til, at et slikt institutt må representere en klar vitenskapelig teologisk kompetanse og forskning, samtidig som det må kunne gi konkret og praktisk hjelp til lokale menigheter til å utforme misjonsrettede tiltak. Videre må det arbeides med å integrere et teologisk begrunnet og praktisk rettet misjonsperspektiv både i den teologiske grunnutdannelse og i ulike former for etter- og videreutdannelse.

Det ser ut som om instituttet er på god vei til å oppfylle disse intensjonene. Dets virkeområder omfatter både konferanser og kurs for pres-

ter og teologiske studenter og en omfattende litterær produksjon.

Etter bare snaue fem år i virksomhet har instituttet maktet å lansere en rekke bokutgivelser i to serier:

Beiträge zur Evangelisation und Gemeindeentwicklung (Neukirchener Verlag) og *Beiträge zur Evangelisation und Gemeindeentwicklung Praxis* (Aussaat Verlag). Full oversikt over disse utgivelsene finner en på instituttets hjemmeside. Ved siden av utgivelser av instituttets egne folk og andre tyske forfattere har en, særlig i den andre av de nevnte seriene, utgitt oversettelser av en rekke engelske bøker som mange norske lesere vil være fortrolige med, blant annet *Mission-shaped Church* (rapport til det engelske kirkemøtet, London 2004). Fra engelsk har en også oversatt og markedsført evangeliseringskurset *Emmaus* som er en parallell til det mer kjente *Alpha*. Intensjonen om å lære av andre kirker er altså i beundringsverdig utstrekning satt ut i livet, og det er interessant å se at tyskerne nå er meget åpne for å lære av utviklingen i CofE.

Jf her også følgende utsagn av den innflytelsesrike formannen i bispekollegiet i EKD, Dr. Wolfgang Huber: «Slik er det også til meget stor hjelp å kunne lære fra andre kirker og således utvikle et økumenisk erfaringsfellesskap i spørsmål som har med misjon å gjøre.»⁸

Av interessante forskningsprosjekter som nå er på gang nevner jeg «Wie finden Erwachsene zum Glauben», ledet av en kvinnelig psykolog i samarbeid med instituttets faglige ledelse. Intensjonen er her å undersøke hvordan voksne mennesker i ulike deler av Tyskland, og i ulike kirkelige miljøer, er kommet til tro og har funnet seg til rette i en menighetssammenheng.

Andre interessante sider ved den aktuelle utvikling i Tyskland

Ved siden av den prosessen som førte fram til opprettelsen av instituttet i Greifswald, og den virksomhet som nå utgår fra dette, finnes det naturligvis andre interessante impulser og programmer som sikter på menighetsutvikling i bred forstand. Når vi spesielt, så langt, har konsentrert oss om dette instituttet, er det to særlige grunner til dette:

- Det har satt menighetsutvikling på dagsorden i rammen av et teologisk fakultet og relatert dette faget til utdanning, etter- og videreutdanning av prester.
- Det arbeider med menighetsutvikling i et klart misjonsrettet perspektiv. Dette siste er da også helt klart i overensstemmelse med de føringene som er lagt i ulike kirkelige rapporter og uttalelser siden kirkemøtet i Leipzig i 1999.

Før jeg går videre med en drøfting av noen spesielle og aktuelle problemstillinger til arbeidet med menighetsutvikling i tysk sammenheng, nevner jeg kort noen bøker/konsepter som synes å være interessante, og som har en viss utbredelse innen folkekirkene.

Christian A. Schwarz' bok (1996) foreligger også på norsk, og dette programmet er godt kjent i mange norske menigheter. Det er særlig kjent for de 8 såkalte kvalitetskriteriene som menigheter inviteres til å arbeide med.

Hos Herbert Lindner (1999) dreier det seg om forskjellige forslag til å utvikle det potensial som ligger i selve den geografiske menighetsmuligheter for nærkontakt med mennesker i ulike livssituasjoner.

Hans-Jürgen Abromeit/Peter Böhlmann/Michael Herbst/Klaus-Martin Strunk (Hg.) (2001) forsøker å kombinere et markedsorientert ledelseskonsept fra forretningslivet med en opplæring til åndelig lederskap. Et viktig poeng er at dette kan hjelpe prester og andre kirkelige ledere til bedre å tydeliggjøre kirkens budskap i en samfunnsmessig kontekst hvor kirken nå har mange konkurrenter.

Dette er et kurskonsept som også tilbys i regi av instituttet i Greifswald.

Forfatterne Claudia Schulz/Eberhard Hauschildt/Eike Kolhler (2008) som er tilknyttet det teologiske fakultet i Bonn, tar utgangspunkt i *miljøbegrepet* slik dette er utviklet innen sosiologisk forskning. Det dreier seg da om å kartlegge og differensiere mellom ulike sosial og kulturell bakgrunn, og forskjellige livsstilsformer, som en finner blant mennesker i dagens samfunn. I kirkelig sammenheng kan dette brukes til å utvikle et analysehjelpemiddel for å kartlegge differensierte målgrupper blant

såkalte kirkefjerne. Mens mye tradisjonelt kirkelig arbeid primært har skjelnet mellom aldersgrupper, vil en her gi hjelp til å målrette kirkelige tilbud også med henblikk på ulike sosial bakgrunn, utdanning, livsstil og interesseområder.

Et nytt og interessant konsept til menighetsutvikling er utviklet av sentrale grupper og personer innen EKD og VELKD, jf Peter Barz/Jutta Beldermann/Johannes Bliz/Christian Höser/Christian Lehmann/Volker Roschke (2008). Det dreier seg om en kursbok med en vedlagt Cd-rom, som skal hjelpe lokalmenigheter til å ta på alvor en ny tids utfordringer, og til å gjennomtenke og forbedre sine strukturer og arbeidsmetoder.

Noen sentrale begreper og problemstillinger i den nyeste diskusjonen til menighetsutvikling *Vekst?*

Rent terminologisk synes nå *menighetsutvikling* (Gemeindeentwicklung, Church Development) å være det foretrukne begrepet i europeisk sammenheng heller enn *menighetsvekst*. Allikevel står vekstbegrepet sentralt også i den tyske debatten. Slagordet *Wachsen gegen den Trend. Auf dem Weg zu einer missionarischen Kirche* (Å vokse mot trenden. På vei mot en misjonerende kirke) ble i 1998 formulert som et program på synoden til en av de tidligere østtyske LK.

Men hva betyr egentlig vekst i en kirkelig sammenheng? Er det så sikkert at en menighet alltid skal vokse? Og dersom en svarer ja på dette: Hva er så ekte vekst, og hva er bare tilsynelatende vekst? Og hva kan eventuelt hindre en menighet i å vokse? Eller finnes det saksvarende kriterier og metoder for å kunne måle vekst?

En kan nærme seg vekstbegrepet fra ulike innfallsvinkler:

For det første en sosiologisk hvor en, primært, vektlegger kvantitative aspekter og andre forhold som er empirisk målbare. Eller for det andre en teologisk hvor en også spør etter kvalitative og åndelige faktorer som det ikke er like lett å måle.

I alle fall synes spørsmålet etter ulike typer av

vekst å måtte være aktuelt i et hvert arbeid med menighetsutvikling. De metodiske problemstillinger som reises i den tyske sammenhengen, kan i denne oversikten bare kort berøres.

Vekstbegrepet er særlig blitt aktualisert i 2008 ved boken *Wachsen gegen den Trend. Analyse von Gemeinden mit denen es aufwärtsgeht*, (Å vokse mot trenden. Analyse av menigheter som det går oppover med), (Härle/Augenstein/Siebert). Bak denne står en gruppe forskere knyttet til det teologiske fakultetet i Heidelberg, med støtte fra sentrale organer innen EKD. Her legges det fram en analyse av forholdene i 32 menigheter i ulike deler av Tyskland, som, ut fra de kriterier som lagt til grunn, i tidsrommet 2003-2006 kan sies å ha erfart en viss vekst. De metodiske premisser for undersøkelsen presenteres i et innførings-avsnitt (9-14), og det presiseres at en primært har operert med to enkle ytre kriterier:

Tallmessig vekst i medlemstall og tallmessig vekst i gudstjenestebesøk. Det legges vekt på at en slik vekst ikke må kunne forklares ut fra klare demografiske endringer i nærområdet eller endring av geografiske menighetsgrenser. Et par menigheter er sjaltet ut av undersøkelsen nettopp fordi det er skjedd slike endringer. Begrepet *Trend* presiseres også. Den trenden det særlig henvises til, er den negative demografiske utviklingen i store deler av Tyskland. De menighetene som beskrives som voksende, er da slike som på tross av en negativ balanse i forholdet mellom dødsfall og fødsler likevel kan vise til en tallmessig vekst i medlemstall og/eller gudstjenestebesøk. Et mål med undersøkelsen er, i den aktuelle situasjon at mange menigheter innen EKD er stagnert eller i tilbakegang, å vise at noen menigheter tross alt vokser, og at disse kanskje kan fungere som modeller og være til inspirasjon for andre. Fra et statistisk synspunkt kan en gruppere disse menighetene i tre kategorier:

Noen har hatt vekst i medlemstallet uten at gudstjenestedeltakelsen har økt i denne perioden. Andre har hatt vekst i gudstjenestebesøket selv om medlemstallet har vært tilnærmet konstant. Og noen har hatt vekst i gudstjenestebesøket selv om det nominelle medlemstallet er gått tilbake.

Det er flere i den sistnevnte gruppen som kunne framheves; la oss bare kort nevne én (s 59-67), menigheten i den lille byen Cleeborn i Württemberg. Her er 2751 innbyggere. I 2006 var 1567 medlemmer i den evangeliske kirken, en nedgang på 98 i forhold til 2003. I samme tidsrom økte gudstjenestebesøket fra 40 til 90, altså en vekst på 125 %. Tre stikkord nevnes som mulige forklaringer: nye gudstjenesteformer, ny vektlegging av ungdomsarbeid og Alpha-kurs.

I et større kapittel (301-345) gis det en viss systematisk oversikt og refleksjon over funnene i undersøkelsen. Her er det mange praktiske, sosiologiske og teologiske problemstillinger som er meget aktuelle i et arbeid med menighetsutvikling også i Norge

Kritiske røster har imidlertid allerede reist seg mot boken i det tyske praktisk-teologiske universitetsmiljøet, jf særlig Eberhardt Hauschildt (2008). Hauschildt som er professor i praktisk teologi i Bonn, ytrer seg kritisk både til bokens metodiske grep, til dens resultater og til bruken av selve vekstbegrepet. Når begrepet analyse anvendes i selve tittelen, så holder dette ikke mål i forhold til den standard en empirisk praktisk teologisk undersøkelse må kunne forutsette, sier han. Det som foreligger i boken, er mer å forstå som «omhyggelig utformede portretter av voksende menigheter» (404). Som portretter er de bra laget, men en virkelig empirisk analyse måtte ha gått grundigere til verks både med definisjoner av voksende menigheter, med innsamlingen av relevante data og med å differensiere klarere mellom ulike typer av menigheter, også når det gjelder teologisk profil. Vi må gi Hauschildt rett i en del av hans kritikk, og konkluderende kan en vel si at boken *Wachsen gegen den Trend* så langt det rekker, gir et viktig og interessant bilde av aktuelt tysk menighetsliv, men at den også aktualiserer behovet for en mer nyansert og dyptpløyende forskning.

I en debatt mellom Rainer Knieling (2008) og Michael Herbst (2008b) aktualiseres også vekstbegrepet. Knieling problematiserer i sin bok *Til forsvar for ufullkomne menigheter* dette noe og hevder at en for sterk vektlegging av vekst og forbedringer kan virke lammende og

ta motet fra mennesker i menigheter hvor mye er ufullkomment, fragmentert og i en begynnerfase. Herbst erkjenner dette som et problem, men hevder at vektleggingen av det ufullkomne lett kan utvikles til en tenking hvor en mister håpet og forventningen om den gudsrikeveksten som Jesus taler om. Her gjelder det å finne en balanse mellom det ufullkomne og foreløpige ved livet i menigheten og troen på Guds løfter om ledelse og nærvær i sin kirke.

Geografiske soknemenigheter versus profil-, personal- eller nettverksmenigheter?

I den omfattende nytenkingen av ekklesiologien, som nå foregår i tysk sammenheng, er det naturlig at også strukturelle spørsmål kommer i fokus. Som i Skandinavia og England har de tyske folkekirkene primært arbeidet ut fra en geografisk soknestructur. I Tyskland er det imidlertid allerede etablert et antall personalmenigheter, det vil si menigheter som konsentrerer seg om et avgrenset arbeidsområde, for eksempel det å utvikle et spesielt gudstjenesteliv. Et godt eksempel er her domkirken i Berlin, der gudstjenestebesøket i tiden 2003-2006 har vokst fra 400 til 600 på en vanlig søndag (jf Härle/Augenstein/Rolf/Siebert: 2008, 45-50). Flere profilmenerigheter vokser også fram; det vil si at en menighet utvikler, gjerne i et samarbeid med flere nabomenigheter, en profil som sikter på å nå en spesiell målgruppe.⁹ En annen modell innebærer at en tenker seg kirkelige ressursentre, for eksempel i en domkirke eller i en annen større kirkebygning, hvor det utvikles en hel rekke gudstjeneste tilbud og andre kirkelige virksomheter som så og si erstatter det som ellers ville skje i flere geografiske nabomenigheter. Slik vil en kunne konsentrere og utnytte de kirkelige ressurser bedre enn det som skjer i en tradisjonell menighetsstruktur (Böhlemann: 2006, 128f; Pohl-Patalong: 2004).

Også ved instituttet i Greifswald er spørsmålet etter tjenlige strukturer for kirken i fremtiden satt på dagsordenen, jf Matthias Bartels und Martin Reppenhagen (Hg.) (2006) som inneholder foredrag holdt på et symposium i Greifswald i 2005. Michael Herbst (2006b) gir

i bidraget «Et perspektiv på menighetsutvikling i en etter-folkekirkelig tid» en meget interessant oversikt over den omfattende debatten som nå foregår innen de tyske folkekirkene. Et avsluttende hovedavsnitt i denne boken har overskriften «Fremtidens menighet mellom sokn og 'fresh expressions of church'» og to bidrag fra instituttets egne ansatte viser at det er ulike vektlegginger innen instituttet. Johannes Zimmermann argumenterer i sitt bidrag «Tiden er ikke ute for soknemenigheten» (2006a) for at den geografiske soknemenighet også i fremtiden må spille en hovedrolle innen de evangeliske folkekirkene i Tyskland. Han ser mange svakheter ved den nåværende geografiske strukturen og er åpen for at arbeidet i soknemenighetene må kunne suppleres og utfylles ved ulike typer av nyplantede menigheter av typen personal- eller profilmenerigheter. Det geografiske bostedsområdet har allikevel så mange fordeler knyttet til seg, med henblikk på evangelisering og diakonalt arbeid, at det representerer en struktur som folkekirkene ikke bør oppgi. I et tilsvarende «Vi trenger også i Tyskland 'fresh expressions of church'» anlegger Michael Hersbt et adskillig mer kritisk perspektiv på den geografiske soknestructuren. Han er tydelig inspirert av den engelske tenkingen om «fresh expressions of church» (nye friske utforminger av det å være menighet). I dette perspektiv er mennesker viktigere enn tradisjonelle strukturer, og svært mange forhold seg i dag mer til ulike slag av nettverk enn til sitt geografiske bostedsområde. Herbst synes således å mene at den tradisjonelle soknestructuren, i hvert fall i byområder, bør avløses av mange ulike slags profilerte menigheter som kan sikte seg inn på forskjellige målgrupper. Det viktige må være at en finner fram til strukturer som tjener den misjon kirken er kalt til å leve ut.

Fra et norsk synspunkt synes det klart at diskusjonen omkring soknestructurer og ulike menighetstyper er kommet atskillig lengre i de tyske kirker enn i vår egen sammenheng.

Mentalitetsendring

Avslutningsvis nevner vi et begrep som på mange måter er et nøkkelord i alle kirker som i

vår tid søker å møte utfordringene fra de omfattende endringene i kultur og samfunn: *Mentalitetsendring*. I engelsk sammenheng møter en gjerne begrepet *change of heart*. Det må skje noe på mange plan i kirker og menigheter dersom vi skal kunne forholde oss på en sann og realistisk måte til menneskene rundt oss. I stedet for å sitte og vente på at menneskene skal forandre seg og igjen begynne å søke til kirkene, er det kirkene selv som må våge seg inn i, ofte smertefulle, endringsprosesser. Men endringer på det ytre plan, i forhold til nedrivede tradisjoner og ordninger, blir først troverdige og sanne dersom de er motivert av en endret mentalitet.

I tysk sammenheng har Thies Gundlach (Zum Mentalitätswandel in der Kirche, 2008) nylig fokusert på noe av denne problemstillingen. Med mentalitet siktes det her til ulike tankemønstre, forestillinger og holdninger som kan prege både enkeltpersoner og grupper, og som leder til bestemte handlinger. Gundlach argumenterer for en mentalitetsendring på flere områder.

For det første i forhold til tall og statistikk. Disse er viktige, sier han, men de sier primært noe om kirkens ytterside og er bare indikatorer som må kvalifiseres med nærmere forskning. En tallmessig økning av gudstjenestebesøkere sier lite om den åndelige veksten i en menighet. Denne er ikke lett å måle. Tallene er således viktige indikatorer, men må omgås med forsiktighet og teologisk bevissthet.

For det andre må kirken bli mye mer nysgjerrig på hvordan den oppfattes av mennesker rundt oss. Hvordan oppfattes den som institusjon eller organisasjon? Som institusjon har den hatt en selvsagt og stabiliserende funksjon i samfunnet, men i vår tid må institusjonen kirke utvikle en organisasjonskompetanse som innebærer en mentalitet med en mer åpen, innbydende og medlemsorientert holdning. Slik vil den også kunne bli mer misjonerende. En mentalitetsendring i forhold til menneskene rundt oss vil også skape mer nysgjerrighet på hvorfor noen melder seg ut og andre inn i kirken.

For det tredje må denne orienteringen henimot menneskene rundt oss ta på alvor deres

ønsker, forestillinger og forhåpninger. Dette har ingenting å gjøre med å tilpasse evangeliet til menneskers behov, men ganske enkelt med å ta på alvor deres eksistensielle livstolkninger.

Og for det fjerde må det skje en mentalitetsendring med henblikk på hvordan kirken bedriver teologi. Ikke mindre, men heller mer teologi. Men da mer orientert i retning av å tolke ulike menneskers spørsmål og erfaringer, og ikke bare for å bringe Kristus ut til menneskene, men for å oppdage hvordan han allerede er nærværende. Dette siste, mener Gundlach, er et ekte uttrykk for en klassisk pietistisk misjonsforståelse. Et kvalitetskennetegn på god teologi må nå være om denne makter å kommunisere evangeliet til dagens mennesker på en slik måte at det blir trodd og tatt imot.

Sluttkommentar

For en som i de siste 10-15 år har hatt lite kontakt med tyske teologi og kirkeliv, har det vært inspirerende, og til dels overraskende, å se hvor mye nytt som er skjedd innen de tyske folkekirkene. For det første dette at misjonsperspektivet er satt på dagsordenen på en ny måte i kirkenes hverdagsliv. En av grunnene til dette er, og dette er særlig tilfelle etter foreningen av de to tyske statene, en mer realistisk forståelse av tilbakegangen for kirkene – og for det andre en ny villighet til å arbeide, både fagteologisk og praktisk, med ulike modeller for menighetsutvikling for å forsøke å snu den negative utviklingen. Det synes for meg som om folkekirkene i Tyskland nå ligger et godt stykke foran de nordiske folkekirkene i så henseende, og at utfordringen til mentalitetsendring hos oss både gjelder kirkens lederskap og kirkens grasrot.

Utvalgt litteratur:

- Abromeit, Hans-Jürgen (2002): «Auf die missionarischen Herausforderungen des kirchlichen Alltags vorbereiten. Was sich in der Ausbildung von Pfarrerinnen und Pfarrer ändern muss. Initiativkreis «Kontextuelle Evangelisation im gesellschaftlichen Wandel». Ergebnisse eines Hearings in Hanstedt am 2./3. Februar 2001», *Pastoraltheologie* 91, 4/2002, 126-136.
- Abromeit, Hans-Jürgen / Böhlemann, Peter / Herbst, Michael / Strunk, Klaus-Martin (Hg.) (2001): *Spirituelles Gemeindemanagement – Chancen, Strategien, Beispiele*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Bartels, Matthias / Reppenhagen, Martin (Hg.) (2006): *Gemeindepflanzung – ein Modell für die Kirche der*

- Zukunft? (Beiträge zu Evangelisation und Gemeindeentwicklung, Band 4) Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Barz, Peter / Beldermann, Jutta / Bliz, Johannes / Höser, Christian / Lehmann, Christian / Roschke, Volker (2008): *Gemeindeentwicklungstraining. Praxisbuch*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Böhlemann, Peter (2006): *Wie die Kirche wachsen kann und was sie davon abhält*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- «Das Evangelium unter die Leute bringen. Zum missionarischen Dienst der Kirche in unserem Land» (EKD-Text 68, 2001), www.ekd.de/EKD-Texte.
- Davie, Grace (2006): «From obligation to consumption: Understanding the patterns of religion in Northern Europe» i Stephen Croft (ed), *The Future of the Parish System. Shaping the Church of England for the 21st Century*, London: Church House.
- Gundlach, Thies (2008): «Zum Mentalitätswandel in der Kirche. Wie wächst kirchliche Qualität?», *Pastoraltheologie* 97, 14-29.
- Hanssen, Ove Conrad (2004): «Fra vedlikehold til misjon. Noen perspektiver på menighetsfornyelse og menighetsutvikling», *Halvårsskrift for praktisk teologi* 21, 2/2004, 26-35.
- Hanssen, Ove Conrad (2008): «'Mission-shaped' pastoralteologi?», *Halvårsskrift for praktisk teologi* 25, 2/2008, 49-61.
- Härle, Wifried/Augenstein, Jörg/Rolf, Sibylle/Siebert, Anja (2008): *Wachsen gegen den Trend. Analysen von Gemeinden mit denen es aufwärtsgeht*, Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt.
- Hauschildt, Eberhard (2008): «Zur Analyse wachsender Gemeinden. Selbstverständlichkeiten, Mythen und Rätsel des Wachsen gegen den Trend (Buchbericht)», *Pastoraltheologie* 97, 404-415.
- Herbst, Michael (1987/1988): *Missionarischer Gemeindeaufbau in der Volkskirche*, Stuttgart: Calwer Verlag, 2. opplag 1988.
- Herbst, Michael (1987): «Konzeptionen des Gemeindeaufbaus – ein Überblick», *Gemeindegewachstum* 29, heft 2/1987, 30.
- Herbst, Michael, Ohlemacher, Jorg und Zimmermann, Johannes (Hg.) (2003/2008): *Missionarische Perspektiven für eine Kirche der Zukunft* (Beiträge zu Evangelisation und Gemeindeentwicklung, Band 1) Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 3. opplag 2008.
- Herbst, Michael (2003/2008a): «'Ach, Sie sind also der Missionar!?' Kontext, Entstehungsgeschichte und Aufgaben des Greifswalder Instituts», i Herbst/ Ohlemacher/Zimmermann (Hg.) (2003/2008), 30-46.
- Herbst, Michael (2006a): *Mission bringt Gemeinde in Form. Gemeindepflanzungen und neue Ausdrucksformen gemeindlichen Lebens in einem sich wandelnden Kontext*, (Beiträge zu Evangelisation und Gemeindeentwicklung Praxis), Neukirchen-Vluyn: Aussat Verlag. (Oversettelse av den engelske rapporten *Mission-shaped Church*, London: Church House 2004).
- Herbst, Michael (2006b): «Eine Perspektive der Gemeindeentwicklung in nach-volkkirchlicher Zeit», i Bartels / Reppenhagen (Hg.), 36-67.
- Herbst, Michael (2006c): «Wir brauchen auch in Deutschland 'fresh expressions of church'», i Bartels / Reppenhagen (Hg.) (2006), 36-67.
- Herbst, Michael (2008a): «Ein Plädoyer für verheissungsorientierte Gemeinde-Visionen. Eine Reaktion auf Rainer Kielings Plädoyer für unvollkommene gemeinden», *Theologische Beiträge* 39, 163-175.
- Herbst, Michael (2008b): «Wie die Kirche wachsen kann. Verheissung und Auftrag», *Theologische Beiträge* 39, 215-231.
- Jüngel, Eberhard (1999): «Referat zur Einführung in das Schwerpunktthema «Mission und Evangelisation», www.ekd.de/.
- «Kundgebung der Synode der Evangelischen Kirche in Deutschland auf ihrer 4. Tagung zum Schwerpunktthema 'Reden von Gott in der Welt – Der missionarische Auftrag der Kirche an der Schwelle zum 3. Jahrtausend'» (EKD-Text 68, 2001), www.ekd.de/EKD-Texte.
- Knieling, Rainer (2008): *Plädoyer für unvollkommene Gemeinden. Heilsame Impulse*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Lindner, Herbert (1999): *Kirche am Ort. Ein Entwicklungsprogramm für Ortsgemeinden*, Stuttgart: Kohlhammer.
- Pohl-Patalong, Uta (2004): *Von der Ortskirche zu kirchlichen Orten. Ein Zukunftsmodell*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Schulz, Claudia / Hauschildt, Eberhard / Kolhler, Eike (2008): *Milieus praktisch. Analyse- und Planungshilfen für Kirche und Gemeinde*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Schwarz, Fritz (1979): *Überschaubare Gemeinde. Ein persönliches Wort an Leute in der Kirche über missionarischen Gemeindeaufbau. Band 1 – Grundlegendes*, Verlag Überschaubare Gemeinde Inh. G.Lilig, Herne.
- Schwarz, Fritz/ Sudbrack, Rainer (1980): *Überschaubare Gemeinde. Band 2 – Die Praxis*, Gladbeck.
- Schwarz, Fritz /Schwarz, Christian (1984): *Theologie des Gemeindeaufbaus. Ein Versuch*, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Schwarz, Christian A. (1996): *Die natürliche Gemeindeentwicklung*, Emmelsbüll: C & P Verlag.
- Seitz, Manfred (1985): *Erneuerung der Gemeinde. Gemeindeaufbau und Spiritualität*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Skjevesland, Olav (1993): *Huset av levende steiner. En teologi for menighetsoppbygging*, Oslo: Verbum.
- Zimmermann, Johannes (2003/2008): «Was wurde aus dem 'missionarischen Gemeindeaufbau'? Zwischenbilanz 25 Jahre nach 'Überschaubare Gemeinde'» i Herbst / Ohlemacher / Zimmermann (2003/2008), 85-104.
- Zimmermann, Johannes (2006a): «Die Parochie ist kein Auslaufmodell» i Bartels / Reppenhagen (Hg.) (2006), 184-203.
- Zimmermann, Johannes (2006b): «Gemeindegründungen und Gemeinschaftsgemeinden – Beobachtungen und Anmerkungen zu Entwicklungen in Gnadauer Verband» i Bartels / Reppenhagen (Hg.) (2006), 134-153.

Noter

- 1 Nestor i praktisk teologi i nyere tid i Norge, Olav Skjevesland, har i flere av sine bøker gitt en god orientering om, og drøfting av, utviklingen i den tyske konteksten. For arbeidet med menighetsutvikling gjelder dette særlig *Huset av levende steiner. En teologi for menighetsoppbygging* (1993). Denne artikkelen vil særlig ta for seg noe av utviklingen på slutten av 1990 tallet og inn i dette århundre.
- 2 Av plasshensyn er få titler gjengitt i selve teksten, men finnes i en fullstendig litteraturliste. Noen viktige sitater er gjengitt på tysk med norsk oversettelse, noen bare i oversettelse.
- 3 Jf Zimmermann (2006b). Her aktualiseres en rekke spørsmål av ekklesiologisk og annen art som er aktuelle også for norske misjonsorganisasjoner som utvikler eller planter menigheter innen rammen av den offisielle folkekirke.
- 4 Igjen henviser vi til Skjevesland (1993) til en mer omfattende oversikt over litteratur og diskusjonen til dette fagfeltet på 1980 tallet, jf særlig 231-243.
- 5 Av generelle tidsskrifter innen praktisk teologi har jeg særlig funnet *Pastoraltheologie. Monatschrift für Wissenschaft und Praxis in Kirche und Gesellschaft* og *Praktische Theologie. Zeitschrift für Praxis in Kirche, Gesellschaft und Kultur* interessante for de spørsmål vi her særlig drøfter. Men også det mer tverrfaglige tidsskriftet *Theologische Beiträge* har mange viktige artikler relatert til menighetsutvikling.
- 6 Jf til en kort oversikt over noe av denne diskusjonen i Herbst (2003/2008, 38 note 31).
- 7 En fascinerende og meget interessant beskrivelse av bakgrunnen for og framveksthistorien til dette instituttet gis i kapitlet «'Ach, Sie sind also der Missionar!?' Kontext, Entstehungsgeschichte und Aufgaben des Greifswalder Instituts», Herbst (2003/2008a).
- 8 Fra forordet til den tyske utgaven av den engelske rapporten *Mission-shaped Church*, Herbst (2006a, 9).
- 9 En viss definisjon personalmenigheter og profilmenerheter i tysk kontekst gis hos Härle/Augenstein/Rolf/Siebert (2008, 336).

Sammendrag:

I denne artikkelen gis en presentasjon av noe av utviklingen de siste tiår innen de tyske evangeliske folkekirker med henblikk på forståelsen av og arbeidet med menighetsutvikling. Kirkemøtet i Leipzig 1999 framheves som en viktig milepæl. I et foredrag av den kjente teologen Eberhard Jüngel ble de tyske kirkene her utfordret til å se misjon og evangelisering som helt grunnleggende aspekter ved livet i en kristen menighet. Sammen med en klarere forståelse av misjonens bibelske motivering vokste det på 1990 tallet også fram en mer realistisk innsikt i den faktiske tilbakegang for de kristne kirker i Tyskland, og dette har ført til et voksende engasjement for en *misjonsrettet menighetsutvikling*. Et helt konkret uttrykk for dette engasjementet, også formidlet gjennom en 'Kunngjøring' fra kirkemøtet i Leipzig, var opprettelsen av et *Institutt for evangelisering og menighetsutvikling* ved det teologiske fakultet ved universitetet i Greifswald fra og med 2004. Dette instituttet har allerede markert seg sterkt gjennom en rekke bokutgivelser og en omfattende kurs- og konferansevirksomhet. Men også i en rekke andre praktisk-teologiske og kirkelige miljøer i Tyskland er menighetsutvikling og misjon satt på dagsordenen, og artikkelen presenterer aktuell litteratur og problemstillinger som også har relevans for kirkelivet i Norge.